

Основним завданням відділу та допоміжних його структур було визначено формування позитивного іміджу радянської влади в очах місцевого населення. З цією метою було розгорнуто широку агітаційно-пропагандистську роботу та створено потужну мережу відданих партії та її ідеології кадрів. Оскільки інформаційна політика радянської влади на Буковині мала чіткі, заздалегідь сплановані керівництвом результати, передбачалось впровадження різноманітних методів та засобів впливу на свідомість людей. Найважливішими серед них були місцева періодика, що стала основним джерелом інформації для населення, радіоповідомлення, газети та журнали союзного значення, а також усі види агітаційно-масової роботи органів КП (б) У з місцевими мешканцями.

¹ Сергійчук В. Український здрив: Прикарпаття. 1939-1955. – К.: Українська Видавнича Спілка, 2005. – С.33.

² Буковина: історичний нарис. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – С. 254.

³ Сергійчук В. – Вказ. праця. – С.34.

⁴ Мартинюк А. Наша зелена Буковина одягнула святковий одяг. До 70-річчя возз'єднання Північної Буковини та українських земель Бессарабії в єдиній Українській державі // Голос України. – 2010. – 8 липня.

⁵ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 12.

⁶ Буковина: історичний нарис. – С. 254.

⁷ Большевицкая печать. – М.: Политиздат, 1940. – С. 361.

⁸ Сталин И. В. Отчетный доклад на XVIII съезде о работе ЦК ВКП (б) 10 марта 1939г./ Большевицкая печать. – М.: Политиздат, 1940. – С. 359.

⁹ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 3.

¹⁰ Там само. – Арк. 9.

¹¹ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 1.

¹² Партійне життя. Інтелекція оволодіває більшовизмом // Радянська Буковина. – 1941. – № 97 (235). – 25 квітня.

¹³ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 6.

¹⁴ Там само.

¹⁵ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 2.

¹⁶ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 29.

¹⁷ Там само. – Арк. 30.

¹⁸ Там само. – Арк. 1.

¹⁹ Там само. – Арк. 3.

²⁰ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 11.

²¹ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 4.

²² Там само.

²³ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 84. – Арк. 1-3.

²⁴ Там само. – Арк. 4-9.

²⁵ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 15.

²⁶ Там само.

²⁷ Там само.

²⁸ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 16.

²⁹ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 29.

³⁰ ДАЧО. – Ф. Р-2162. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 12.

³¹ ДАЧО. – Ф. П-1. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 17.

³² Там само. – Арк. 20-21.

³³ Там само. – Арк. 22.

³⁴ Там само. – Арк. 23.

³⁵ Там само. – Арк. 24.

³⁶ Там само. – Арк. 13-14.

³⁷ Там само. – Арк. 59.

³⁸ Там само. – Арк. 51.

Юлія Левина
(Черновці)

СТРУКТУРНО-ОРГАНИЗАЦИОННОЕ ОФОРМЛЕНИЕ ОРГАНОВ ИНФОРМАЦИОННОГО ВЛИЯНИЯ СОВЕТСКОЙ ВЛАСТИ В ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ (1940-1941 гг.)

В статье анализируется процесс создания органов информационного влияния во время становления советской власти на территории Северной Буковины в период с июня 1940 до июня 1941 года. Детально показано цель деятельности этих органов, методы влияния на население, ожидаемые результаты, раскрыты основные векторы пропаганды и агитации, направленные на самоутверждение новой власти. Значительное внимание уделяется созданию новых СМИ, которые являлись составляющей процессов влияния.

Ключевые слова: информационное влияние, советская власть, агитация, пропаганда, пресса, население Буковины.

Yulia Levina
(Chernivtsi)

THE STRUCTURAL AND ORGANIZATIONAL OFFICIAL REGISTRATION OF INFORMATION INFLUENCE BODY OF SOVIET AUTHORITY IN THE CHERNIVTSI REGION (1940-1941)

The article is about the influence of the Soviet authority on the local population of the Northern Bukovina in 1940-1941. During this period Soviet authority spread propaganda for its self-assertion in this region. Mass Media esp. newspapers and radio played the important role in this process.

Key words: information impact, press, Soviet authority, campaigning, propaganda, population of Bukovina.

УДК 94:36 (477.8)

Ігор Чобанюк
(Чернівці)

РОЗВИТОК ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ (СЕРЕДИНА 1950-х – 1960-ті рр.)

У статті проаналізовано розвиток радянської системи пенсійного забезпечення в західних областях УРСР в середині 50-х – 60-ті рр. ХХ ст. Зокрема, увага приділяється особливостям пенсійного забезпечення до пенсійної реформи 1956 р. та після неї.

Ключові слова: західні області УРСР, соцзабез, соціальне забезпечення, пенсійне забезпечення, пенсія, інваліди війни.

Історіографічний аналіз радянської та сучасної історичної літератури свідчить про те, що пенсійна справа в Україні в середині 1950-х – 1960-х рр. залишається малодослідженою проблемою повсякденного життя значної соціальної групи суспільства. Соціальний інститут радянських пенсіонерів – історичний факт, але його справді об'єктивне висвітлення стало можливим лише з 90-х рр., хоча науковці не особливо переймалися ним. Для радянської історичної науки ця тема не була пріоритетною, позаяк сама категорія непрацездатного населення не відповідала ідеологічній установці про суспільно-політичну активність будівників соціалізму. Щодо праць, які були опубліковані в радянський період, то вони висвітлюють дане питання з точки зору постійної турботи партії і держави про своїх пенсіонерів. При написанні статті автор зважав на публікації істориків О. Янковської, В. Даниленка, Л. Ковпак, М. Смольницької, чий дослідження повсякденного життя пересічних громадян відтворюють в якійсь мірі реальний рівень соціального забезпечення в УРСР, В. Маланчука, який проаналізував діяльність системи соціального забезпечення в західних областях УРСР¹. Вищезгадані дослідники, в основному, висвітлили розвиток та діяльність пенсійної системи на прикладі всієї УРСР, наша ж мета полягає у дослідженні особливостей пенсійного забезпечення в західних областях УРСР. Необхідність даного дослідження підсилює той факт, що на сьогоднішній день в Україні теж впроваджується пенсійна реформа і знання розвитку пенсійної справи в минулому може допомогти уникнути ряду помилок в сьогоднішній.

До середини 1950-х років трудові стосунки та пенсійне забезпечення в УРСР регулювалися окремими, здебільшого не пов'язаними між собою, а незрідка й суперечливими, законодавчими та підзаконними актами СРСР (оскільки УРСР від 1922 р. входила до складу СРСР, на її територію поширювалася дія всіх союзних нормативних актів; республіканські ж акти практично повністю дублювали союзні).

Відсутність системного підходу до проблеми спричиняла плутанину, сваволлю і різочу диспропорцію у нарахуванні пенсій, численні порушення законодавства, наслідком чого був недостатній рівень забезпечення життєвих потреб пенсіонерів і зростання кількості жебраків.

Тому 14 липня 1956 р. Верховною радою СРСР був прийнятий Закон СРСР “Про державні пенсії”, що набув чинності 1 жовтня 1956 р.²

Своєю чергою, в серпні Рада міністрів СРСР затвердила “Положення про порядок призначення і виплати державних пенсій”³, внаслідок чого повністю або частково втратили чинність близько 1000 нормативних актів СРСР і союзних республік про пенсійне забезпечення.

За визначеним законом порядком заяву про призначення пенсії разом з документами про робочий стаж і заробітну платню подавалося в місцевий орган соціального забезпечення, де про-

водили необхідні перевірки і розрахунки, після чого сформована пенсійна справа надходила до комісії з призначення пенсій при виконкомі місцевої ради депутатів трудящих, котра й призначала пенсію. Залежно від стажу роботи і заробітної платні розмір щомісячної пенсії для пересічного громадянина міг встановлюватися в межах від 300 до 1200 крб. Чоловіки отримували право на пенсію у віці 60 років за не менш, ніж 25-річного стажу роботи, жінки – у віці 55 років за 20-річного стажу; жінкам, які народили та виховали до 8 років п'ятеро та більше дітей, встановлювався на 5 років нижчий від загального вік для одержання пенсії і необхідний трудовий стаж⁴. За попереднім законодавством пенсії обчислювалися в одних випадках із заробітку, в інших – з тарифної ставки, а оскільки тарифна ставка на той час складала 45-60% заробітку робітника, то зв'язок між заробітною платою і розмірами пенсії був доволі ефемерним. У законі 1956 р. це усувалося тим, що пенсії в усіх випадках обчислювалися з середньомісячного фактичного заробітку.

Були встановлені надбавки для заохочування багаторічної і безперервної праці, бажано на одному підприємстві. Так, за безперервний стаж роботи понад 15 років або за загальний стаж роботи чоловікам, що працювали не менше як 35 років, і жінкам, що працювали не менше як 30 років, пенсія збільшувалася на 10%; втім, тепер пенсія могла нараховуватися і за неповного стажу (в пропорційних частках)⁵.

Закон варіював розміри пенсій також зважаючи на сімейне становище пенсіонерів: для непрацюючих пенсіонерів, які мали на утриманні одного непрацездатного члена сім'ї, пенсія збільшувалася на 10%, при двох або більше непрацездатних – на 15%.

Усувалася низка заборонних вимог: п'ятирічна перерва в роботі, терміни звернення до органів соціального забезпечення, тощо. За старим законодавством звернутися із заявою про призначення пенсії за інвалідністю можна було тільки протягом двох років з дня припинення роботи. Якщо цей термін був пропущений, то пенсія призначалася лише у виняткових випадках; у новому ж законі обмежувальних строків для звернення за пенсією не передбачалося. Так, наприклад, з 1 січня 1956 р. по 1 жовтня 1956 р. відділами соціального забезпечення Чернівецької області було призначено 1736 пенсій, в той час як за три місяці після 1 жовтня (тобто після реформи) – 1461, в тому числі при неповному стажі 370⁶. Відповідно до старого законодавства той, хто припиняв роботу до досягнення пенсійного віку, право на пенсію за старістю втрачав, за новим же законом, якщо він мав необхідний трудовий стаж, але припинив роботу, не досягши віку, який дає право на пенсію за старістю, то він мав одержувати пенсію по досягненні цього віку. Зрозуміло, розширення умов для одержання пенсії спричинило збільшення кількості пенсіонерів. Зокрема, якщо в Чернівецькій обл. за

1956 р. було призначено до двох тисяч пенсій, то у наступні роки їхня кількість зросла в 2-2,5 рази⁷.

Стосовно фактичного розміру пенсій, то він збільшився для всіх категорій громадян, за єдиним винятком працівників науки, для яких він залишився на попередньому рівні. Саме в цей період остаточно отримали офіційний соціальний статус такі категорії пенсіонерів: інвалід Вітчизняної війни, інвалід імперіалістичної війни, інвалід громадянської війни, інвалід праці, пенсіонер праці, за вислугу років, персональний пенсіонер республіканського та місцевого значення, академпенсіонер. Вони належали до числа постійних пенсіонерів, оформлених згідно з чинним законодавством, мали пенсійні книжки, запроваджені у 1945 р. відповідно до категорії пенсіонера та групи.

Іншу групу становили родини військовослужбовців, загиблих військовослужбовців, “жертви бандитизму”, багатодітні й самотні матері. Вони належали до т. зв. “тимчасових” пенсіонерів, тому що одержували непостійну соціально-матеріальну допомогу згідно з конкретними розпорядженнями та постановами уряду. Розглянемо ці категорії пенсіонерів детальніше.

Трудова пенсія (пенсіонери праці – по старості, вислугі років, інвалідності, втраті годувальника) як довічна щомісячна виплата, призначалася з пенсійного фонду і слугувала основним джерелом існування для осіб, які досягли встановленого законом віку і мали необхідний трудовий (страховий) стаж.

Проте частина осіб при досягненні пенсійного віку продовжувала виконувати регулярно оплачувану роботу і переходила в категорію “працюючі пенсіонери”. Зокрема в Бучацькому р-ні Тернопільської обл. у 1960 р. зі 107 пенсіонерів по старості 25 (23%) працювали, в Борщівському р-ні цієї ж області з 217 пенсіонерів по старості працювали 48 (22%), в Золотниківському р-ні теж Тернопільської обл. з 32 – працювали 25 (78%)⁸. Якщо непрацюючим пенсіонерам пенсії призначалися й виплачувалися районними відділами соцзабезу, то працюючим – за місцем роботи⁹. Для цієї категорії населення встановлювалась гранична пенсія в 150 крб. (якщо їх заробіток не перевищував 1000 крб.), а для тих, хто працював на підземних роботах, на роботах з шкідливими умовами праці і в гарячих цехах, пенсія обмежувалася 50% призначеної пенсії, незалежно від одержуваного заробітку; пенсія ж за старістю, призначена при неповному стажі, працюючим пенсіонерам не виплачувалась взагалі.

Багатодітні та самотні матері становили окрему групу. Багатодітним матерям виплати здійснювались до настання повноліття дітей, а для самотніх матерів також існували одноразові виплати. Була суттєва різниця у пенсійному забезпеченні багатодітних матерів до пенсійної реформи 1956 р. та після неї. Так, в Івано-Франківській обл. матері з 3-ма дітьми у 1955 р. отримували по 200 крб.¹⁰ в місяць, а в 1958 р. – 400 крб.¹¹. Ще одним із поліпшень щодо багатодітних матерів було вручення

орденів “Мати героїня”, що завжди широко висвітлювалось пресою¹².

Пенсія за вислугу років призначалася особам, які мали певний спеціальний стаж 20-25 років (вислугу років), незалежно від віку, як правило, за умови залишення роботи, з урахуванням якої вона призначена. У західних областях отримували підвищену пенсію за вислугу років у 1949 р. 633 особи (7,2%) із загальноукраїнської кількості 8774 особи¹³, в 1951 р. – 912 осіб (8%) із 11315 особи по УРСР¹⁴, в 1957 р. – 1602 особи (9,2%) із 17324 по УРСР¹⁵. На основі постанови РМ СРСР і ЦК ВКП (б) №245 від 10.02.1948 р. пенсія за вислугу років становила максимальну 556 крб. (50% ставки)¹⁶, з 1949 р. – 240 крб.¹⁷, в 1952 р. – 300 крб.¹⁸, а в 1957 р. – 360 крб.¹⁹ Після прийняття закону 1956 р. максимальні пенсії за віком нараховувалися для працівників металургійної промисловості – 550 крб., залізничного транспорту – 500 крб. та зв'язку – 480 крб.²⁰ Проте більшість пенсіонерів даної категорії після виходу на пенсію продовжували працювати. Так, у Бережанському р-ні Тернопільської обл. у 1961 р. з 18 пенсіонерів за вислугу років 16 працювали²¹, в Городенківському р-ні Івано-Франківської обл. з 26 пенсіонерів даної категорії працювали 17²², у Долинянському р-ні Львівської обл. – з 21 працювали 14²³.

Трудові пенсії по інвалідності не залежали від віку і були зумовлені тільки станом здоров'я, неможливістю або обмеженою можливістю людини здійснювати трудову діяльність. За відсутності попереднього заробітку пенсія призначалась у фіксованих розмірах на місяць. Станом на 1956 р. у Чернівецькій обл. нараховувалось 3852 пенсіонери по інвалідності. Пріоритет для призначення пенсій по інвалідності мали міські жителі. Так, лише у Сталінському р-ні м. Чернівці (тепер Шевченківський р-н) в 1 півріччі 1956 р. нараховувалось 703 інваліди праці, а в Новоселицькому р-ні Чернівецької обл. – 126.²⁴

Найбільші пенсії за інвалідністю від виробничої травми були у таких галузях: інвалідам 1-ої групи у залізничному транспорті середній розмір пенсії становив – 750 крб. (за старого законодавства – 640 крб.), зв'язку – 640 крб. (620 крб.)²⁵. В західних областях УРСР чи не найбільші пенсії за інвалідністю були у працівників залізничного транспорту²⁶.

Пенсії через втрату годувальника призначалися тільки непрацездатним, які перебували на утриманні померлого. Факт смерті підтверджувався свідоцтвом, виданим органом РАГС, або встановлювався судом. До категорії непрацездатних належали діти до 16-18 р.; брати і сестри до 16-18 р., якщо не мали працездатних батьків; батько старший 60 р., мати і дружина старші 55 р.; дружина і батьки інвалідів I і II груп. У Бережанському р-ні Тернопільської обл. в 1961 р. нараховувалось 195 осіб, які отримували пенсії через втрату годувальника²⁷, у Долинянському р-ні Львівської обл. ця цифра була дещо більшою і становила 268 осіб²⁸. У заявах і

листах люди вимагали підвищення розмірів пенсій, адже він різнився не тільки для міста і села, а й для західних областей України. У 1950 р. родина інваліда з 2 непрацюючими отримувала у місті 50 крб., у селі – 40 крб.²⁹, а в західних областях узагалі 30 крб.³⁰. Після прийняття пенсійного закону 1956 р. пенсія призначалась одна на родину в цілому і становила 135 крб.³¹.

Персональними пенсіонерами, або, як їх називали, “довічними пенсіонерами”, були як визначні діячі комуністичної партії, учасники більшовицького руху, місцева інтелігенція, які мали особливі досягнення у справі радянського будівництва, партійної та профспілкової роботи, так і знані діячі науки і культури. Кількість їх неухильно зростала, досягнувши у західних областях УРСР у 1953 р. 1030 осіб³². Після прийняття реформи їх кількість стала ще більшою, лише у Чернівецькій обл. у 1958 р. нараховувалось 193 персональних пенсіонерів³³. На них поширювалося державне соціальне забезпечення у формі персональних пенсій, утримання в будинках престарілих чи інвалідів, надання різних пільг, одноразової матеріальної допомоги. Середньомісячна пенсія персональним пенсіонерам в 1953 р. становила 260 крб.³⁴, республіканська – 450³⁵, академпенсія – 664³⁶, тоді як звичайна пенсія – 150 крб.³⁷. З 1956 р. за новим законом на території всієї УРСР було встановлено такі види персональних пенсій:

- союзного значення – за заслуги перед СРСР максимальний розмір становив 2000 крб.; за старим законом – 1500 крб.³⁸;

- республіканського значення – за заслуги перед союзною республікою максимальний розмір 1200 крб.; відносно попереднього не змінився;

- місцевого значення – за заслуги місцевого значення максимальний розмір – 600 крб. В Івано-Франківській обл. у 1963 р. нараховувалось 259 персональних пенсіонерів, яким за місяць виплачували 97000 крб.³⁹, в середньому – 374,5 крб.

Досить значну групу становили військові пенсіонери. До війни таку нечисельну групу становили інваліди громадянської та імперіалістичної війн і пенсії їм виплачувалися на основі постанови РНК СРСР від 16.07.1940 р. “Про пенсії військовослужбовцям рядового і молодшого складу термінової служби і їх сім’ям”⁴⁰, таких пенсіонерів у західних областях УРСР станом на 1953 р. нараховувалось 39975⁴¹, а в 1957 р. – 31327 осіб⁴².

Після реформи 1956 р. пенсія службовцям силових відомств у всіх випадках мусила не перевищувати для генералів і адміралів – 3000 крб., для старших офіцерів – 2000 крб., для молодших офіцерів та військовослужбовців рядового, сержантського і старшинського складу понадстрокової служби – 1500 крб. на місяць. Ці зміни не задовольняли пенсіонерів військовослужбовців, оскільки за старим законодавством вони отримували більші пенсії. Так в Івано-Франківській обл. у 1963 р. було 11614 пенсіонерів даної категорії, з яких 4420 (38%) продовжували працювати⁴³.

Зазнали змін пенсії інвалідам і сім’ям загиблих і померлих воїнів.

Ще одну порівняно чисельну групу становили родини військовослужбовців, які загинули, померли, та померлих інвалідів війни. В 1953 р. в західних областях УРСР їх нараховувалось – 107 тис.⁴⁴. Ці категорії були пропорційно залежні: якщо зменшувалася кількість військових пенсіонерів через смертність, то зростала кількість родин, які отримували пенсію через втрату годувальника. У Чернівецькій обл. в 1954 р. нараховувалось 1132 родини військовослужбовців, які померли⁴⁵, а в 1961 р. – 5124⁴⁶ (зростання у 4,5 раза). Водночас можна говорити про зменшення кількості сімей, які отримували державну допомогу, через демобілізацію військовослужбовців, у зв’язку з досягненням дітьми повноліття. Службовці соцзабезу при призначенні пенсії досить прискіпливо ставилися до відсутності довідок з військкоматів, особливо для пропалих безвісти, бо в СРСР їх прирівнювали до тих, що потрапили в полон, а значить – „ворог народу”. Ще з 1947 р. була призупинена виплата допомоги родинам військовослужбовців, оскільки більшість сімей одержали звістки про долю військових, і їм або переставали виплачувати допомогу як живим, або переводили на пенсію при втраті годувальника⁴⁷.

Остання група в цій категорії – інваліди громадянської та імперіалістичної війн. У правах і розмірах пенсій до них були приєднані т. зв. “жертви бандитизму”, що особливо було помітним у західних областях, де діяли загони УПА. У заявах прохачів відзначалося, що вони “постраждали від рук українсько-буржуазних націоналістів”. Тому ця група характеризувалася не зменшенням, а, навпаки, збільшенням чисельності у 50-х рр. У 1953 р. в західних областях УРСР їх нараховувалось 4251 особи⁴⁸. У Чернівецькій обл. в 1954 р. ця категорія пенсіонерів нараховувала 13 осіб⁴⁹, а в 1961 р. – 331⁵⁰.

Особливістю пенсії для інвалідів, колишніх військовослужбовців, яка обумовлювалася особливим законодавством, було отримання пенсії без урахування стажу, а розмір пенсії для офіцерів обчислювався з фактичного окладу під час проходження військової служби. Пенсійним забезпеченням вдалося охопити переважно інвалідів у містах, хоча загальна кількість пенсіонерів соціального забезпечення виявилася далекою від оптимальної. Так, в Чернівцях у 1956 р. нараховувалось лише 193 пенсіонери даної категорії⁵¹.

Перебування на обліку зазначених соціальних категорій не гарантувало повного і всебічного матеріально-побутового забезпечення. Крім названих загальноприйнятих груп класифікації пенсіонерів, розміри пенсії різнилися і за місцем проживання. Поділ на міських і сільських пенсіонерів тривав протягом усього періоду існування радянської системи соціального забезпечення, тільки вони називалися “особи, пов’язані і не пов’язані з сільським господарством”⁵². До останніх належали особи,

які проживали в сільській місцевості, пов'язані з колгоспами і мали присадибну ділянку більше 0,15 га (для вчителів 0,25 га)⁵³. Але специфічність цієї ситуації полягала в тому, що за формальною ознакою останні лише “були пов'язані із сільським господарством”. Насправді більшість із них мали тільки невелику присадибну ділянку і працювали у державних установах. Їх проблема полягала в тому, що наявність власного господарства позбавляла цю категорію пенсіонерів пільг на податки і поставки сільськогосподарської продукції. Влада й у 1950-х рр. продовжувала кампанію з викорінювання одноосібників, пригноблюючи їх шляхом дискримінаційних умов господарювання та соціального забезпечення, позбавляючи пільг, які застосовувалися до колгоспного селянства⁵⁴. Для колгоспників були створені каси взаємодопомоги для поліпшення матеріально-побутового обслуговування престарілих і непрацездатних колгоспників. Їх кількість була досить значною. Так, в Івано-Франківській обл. у 1956 р. діяло 456 кас, до яких входили 91 тис. колгоспників. Завдяки їхнім членським внескам було зібрано 570401 крб., які витрачали на утримання дітей-сиріт, допомогу інвалідам війни, малозабезпеченим тощо⁵⁵. Кас взаємодопомоги пенсіонерів або інвалідів було значно менше, їх кількість становила від 4 у Волинській обл.⁵⁶ до 19 у Львівській⁵⁷ у 1953 р. В Івано-Франківській обл. у 1958 р. таких кас нараховувалось – 23⁵⁸.

Основним нормативно-правовим актом, що до кінця 60-х років регулював внутрішньоклгоспні відносини та відносини колгоспу з державою, був “Примірний статут сільськогосподарської артілі”⁵⁹. Згідно зі статтею 11 колгосп мусив створювати фонди допомоги інвалідам, старим, тим, хто тимчасово втратив працездатність, нужденним сім'ям, на утримання дитячих ясел і сиріт – все це в розмірі не більше 2% валової продукції колгоспу.

З цього фонду колгосп міг надавати літнім колгоспникам та інвалідам пенсійне забезпечення продуктами та грошима. Але внаслідок низького матеріального стану колгоспи просто не могли забезпечити пенсії своїм членам, щоправда в засобах масової інформації утверджувалась зовсім протилежна думка⁶⁰. Окрім того, навіть в справних колгоспах керівники часто нехтували необхідними в законодавстві односельцями. Чи не єдиним винятком стала справа Т. В. Бадюка, який в 1960 р. звернувся в Заставнівський райсобез Чернівецької обл., з проханням нарахувати йому пенсію, за сина, який загинув під час Другої світової війни. Всупереч пенсійному законодавству йому було відмовлено, і лише після судового розгляду даного питання пенсію йому було нараховано⁶¹.

Селяни таки діждалися пенсій за старістю, за інвалідністю та в зв'язку з втратою годувальника аж на 47-му році радянської влади. Згідно з Законом СРСР від 15 липня 1964 р. “Про пенсії і допомогу членам колгоспів” пенсії за старістю призначалися чоловікам при досягненні 65 років (стаж роботи – не менше 25 років), жінкам при досягненні 60 років

(стаж роботи – не менше 20 років)⁶². Умовою для надання пенсій і допомог став колгоспний стаж. Втім, пенсіями цей закон забезпечував лише голів колгоспів, спеціалістів та механізаторів. У 1968 р. пенсійний вік для них було вирівняно з пенсійним віком робітників і службовців.

Лише від червня 1971 р. дія Закону 1964 р. поширилася на всіх колгоспників і колишніх членів колгоспів, землі яких були передані радгоспам або іншим підприємствам. Однак, незважаючи на те, що в засобах масової інформації постійно йшлося про покращення життя колгоспників⁶³ – рівень пенсійного забезпечення, гарантований пенсіонерам-колгоспникам, був значно нижчий, ніж робітникам і службовцям⁶⁴. Мінімальний розмір пенсії для них становив 12 крб. (після грошової деномінації 1961 р. для робітників і службовців мінімум був 30 крб.), максимальний – 102 крб. У західних областях УРСР суми грошових виплат для колгоспників, у деяких регіонах були майже у 4 рази меншими ніж для робітників і службовців⁶⁵. Значно важче було жити колгоспникам, які потребували утримання в будинках для престарілих, адже таких будинків в західних областях було дуже мало. Так, в 1959 р. у Бережанському р-ні Тернопільської обл. із 20 колгоспників, які потребували утримання в будинках для престарілих було поселено в такі будинки лише 3 чоловік, в Борщівському р-ні цієї ж області – з 26 чоловік поселили тільки 5⁶⁶. Фінансування пенсійного забезпечення колгоспників було покладено на Централізований фонд соціального забезпечення колгоспників.

Тим же Законом СРСР від 15 липня 1964 р. встановлювалась допомога жінкам – членам колгоспів на період відпустки за вагітністю та пологами; тривалість такої відпустки визначалась за нормами, аналогічними для жінок – робітниць і службовців⁶⁷.

Протягом другої половини 1950-х – 1964 рр. система пенсійного забезпечення робітників, службовців і певних категорій колгоспників в західних областях УРСР, як і в цілому в СРСР, набула більш системного, практично завершеного вигляду системи класичного типу, заснованої на гарантіях державних виплат у випадку настання відповідних обставин. Реформа 1956 р. поліпшила пенсійне забезпечення населення, за винятком колгоспного селянства; подальший її розвиток привів до позитивних зрушень у пенсіонуванні селян. Правда, покращення стосувалися одних більше, інших – менше; на тлі того, що низці категорій громадян забезпечувався мінімально необхідний прожитковий рівень, величезна диспропорція між “трудожими” і “номенклатурою” продовжувала чимдалі розшаровувати суспільство. Для пересічного громадянина УРСР вихід на пенсію означав суттєве погіршення життєвого рівня.

- ¹ Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. ст. Вип. 12 / Ред.: В. М. Даниленко; НАН України. Ін-т історії України. – К., 2007. – 502 с.; Україна: Хроніка ХХ століття. Роки 1946-1960. – Ч. 2. 1953-1960/ уп. М. Смольницька. – 512 с.; – Янковська О. Реформи УРСР в соціальній сфері в середині ХХ ст. – Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2012. – Вип. 17. – К.: Інститут історії України НАН України, 504 с.; Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945-2000). К., 2003. – 312 с.; Маланчук В. Ю. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР / В. Ю. Маланчук. – К, 1957. – 203 с.
- ² Законодавство о пенсиях в СССР (сборник нормативных актов). – М. 1972. – С. 5.
- ³ Постановление Совета министров СССР от 4 августа 1956 г. № 1044 “Об утверждении Положения о порядке назначения и выплаты государственных пенсий”. – 1956.
- ⁴ Україна: Хроніка ХХ століття. Роки 1946-1960. – Ч. 2. 1953-1960/ уп. М. Смольницька. – С. 413.
- ⁵ Законодавство о пенсиях в СССР (сборник нормативных актов). – М. 1972. – ст. 7.
- ⁶ Державний архів Чернівецької області (далі – ДАЧО). – Ф. Р-15. – Оп. 4. – Спр. 243. – Арк. 2.
- ⁷ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 4. – Спр. 243. – Арк. 3.
- ⁸ Державний архів Тернопільської області (далі – ДАТО). – Ф. Р-1781. – Оп. 1. – Спр. 101. – Арк. 2.
- ⁹ Инютин Г. Регрессные иски // Социальное обеспечение. – №6. – 1941. – С. 8.
- ¹⁰ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф. Р-788. – Оп. 1. – Спр. 161. – Арк. 3.
- ¹¹ ДАІФО. – Ф. Р-788. – Оп. 1. – Спр. 230. – Арк. 4.
- ¹² Вручення ордена “Мати-героїня” // Прикарпатська правда. – 1961. – 1 січня.
- ¹³ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. Р-348. – Оп. 3. – Спр. 406 – Арк. 4-10.
- ¹⁴ ЦДАВО України. – Ф. Р-348. – Оп. 3. – Спр. 731. – Арк. 6.
- ¹⁵ ЦДАВО України. – Ф. Р-348.. – Оп. 3. – Спр. 1362. – Арк. 4.
- ¹⁶ ДАІФО. – Ф. Р-788. – Оп. 1. – Спр. 54. – Арк. 4.
- ¹⁷ ДАТО. – Ф. Р-1781. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 34.
- ¹⁸ ЦДАВО України. – Ф. Р-348.. – Оп. 3. – Спр. 735. – Арк. 5.
- ¹⁹ ЦДАВО України. – Ф. Р-348.. – Оп. 4. – Спр. 335. – Арк. 3.
- ²⁰ Янковська О. Реформи УРСР в соціальній сфері в середині ХХ ст.: пенсійне забезпечення // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 2012. – Вип. 17. – К.: Інститут історії України НАН України. – С. 129.
- ²¹ ДАТО. – Ф. Р-1781. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 2.
- ²² ДАІФО. – Ф. Р-788. – Оп. 1. – Спр. 74. – Арк. 2.
- ²³ Державний архів Львівської області (далі – ДАЛЮ). – Ф. Р-1518. – Оп. 137. – Спр. 20. – Арк. 11.
- ²⁴ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 4. – Спр. 112. – Арк. 1.
- ²⁵ Янковська О. Вказана праця. – С. 129.
- ²⁶ Маланчук В. Ю. Соціалістичні перетворення у західних областях УРСР / В. Ю. Маланчук. – К, 1957. – С. 74.
- ²⁷ ДАТО. – Ф. Р-1781. – Оп. 1. – Спр. 104. – Арк. 3.
- ²⁸ ДАЛЮ. – Ф. Р-1518. – Оп. 137. – Спр. 210. – Арк. 2.
- ²⁹ Маланчук В. Ю. Вказана праця. – С. 154.
- ³⁰ У Раді Народних Комісарів Союзу РСР. Про пенсії військовослужбовців рядового і молодшого начальницького складу строкової служби і їх сім’ям // Радянська Буковина. – 1950. – 19 липня.
- ³¹ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 4. – Спр. 112. – Арк. 5.
- ³² ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. 7. – Спр. – 53. – Арк. 24.
- ³³ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 4. – Спр. 118. – Арк. 2.
- ³⁴ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО). – Ф. Р-13. – Оп. 5. – Спр. 90. – Арк. 11.
- ³⁵ ЦДАВО України. – Ф. Р-2. – Оп. – 3. – Спр. 716. – Арк. 24.
- ³⁶ ДАТО. – Ф. Р-1781. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 20.
- ³⁷ ЦДАВО України. – Ф. Р-348. – Оп. 2. – Спр. 731. – Арк. 5.
- ³⁸ Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945-2000). К., 2003. – с. 43.
- ³⁹ ДАІФО. – Ф. Р-788. – Оп. 1. – Спр. 361. – Арк. 4.
- ⁴⁰ У Раді Народних Комісарів Союзу РСР. Про пенсії військовослужбовців рядового і молодшого начальницького складу строкової служби і їх сім’ям // Радянська Буковина. – 1940. – 19 липня.
- ⁴¹ ЦДАВО України. – Ф. Р-348.. – Оп. 3. – Спр. 716. – Арк. 6.
- ⁴² ЦДАВО України. – Ф. Р-348. – Оп. 3. – Спр. 926. – Арк. 3.
- ⁴³ ДАІФО. – Ф. Р-788. – Оп. 1. – Спр. 361. – Арк. 3.
- ⁴⁴ ЦДАВО України. – Ф. Р-348.. – Оп. 3. – Спр. 731. – Арк. 61.
- ⁴⁵ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 4. – Спр. 88. – Арк. 2.
- ⁴⁶ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 1. – Спр. 246. – Арк. 4.
- ⁴⁷ ДАІФО. – Ф. Р-788. – Оп. 1. – Спр. 12-а. – Арк. 13.
- ⁴⁸ ЦДАВО України. – Ф. Р-348.. – Оп. 3. – Спр. 731. – Арк. 6.
- ⁴⁹ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 4. – Спр. 87. – Арк. 6.
- ⁵⁰ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 4. – Спр. 246. – Арк. 4.
- ⁵¹ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 4. – Спр. 112. – Арк. 2.
- ⁵² Історія Української РСР / відп. ред. А. В. Лихолат. – К., 1979. – Т. 8: Радянська Україна в період зміцнення соціалізму і поступового переходу до комунізму (1945-70-і рр.). – Кн. 1: Українська РСР в період зміцнення соціалізму (1945-50-і рр.) / ред. Нечай С. П. – К., 1973. – С. 23.
- ⁵³ Там само. – С. 17.
- ⁵⁴ Швидкий В. П. Бродяжництво й жебрацтво як елементи соціального життя в Україні // Укр. іст. журнал. – 2007. – №1 – С. 155.
- ⁵⁵ ДАІФО. – Ф. Р-788. – Оп. 1. – Спр. 162. – Арк. 2.
- ⁵⁶ ДАВО. – Ф. Р-13. – Оп. 3. – Спр. 38. – Арк. 12.
- ⁵⁷ ДАЛЮ. – Ф. Р-1518. – Оп. 136. – Спр. 40. – Арк. 31.
- ⁵⁸ ДАІФО. – Ф. Р-788. – Оп. 1. – Спр. 237. – Арк. 2.
- ⁵⁹ Прийнятий II Всесоюзним з’їздом колгоспників-ударників і затверджений постановою Раднаркому СРСР і ЦК ВКП (б) 17 лютого 1935 року // Збірник нормативних актів – К., 1989. – 224 с.
- ⁶⁰ Грошова оплата в колгоспах // Прикарпатська правда. – 1960. – 5 січня.
- ⁶¹ ДАЧО. – Ф. Р-15. – Оп. 1. – Спр. 246. – Арк. 6.
- ⁶² Закон СССР от 15 июля 1964 г. “О пенсиях и пособиях членам колхозов” // ВВС СССР. – 1964. – № 29. – Ст. 340.
- ⁶³ Принцип матеріальної заінтересованості – могутній важіль піднесення тваринництва // Вільне життя. – 1962. – 1 липня.
- ⁶⁴ Все для людини // Прикарпатська правда. – 1958. – 26 лютого.
- ⁶⁵ Ковпак Л. В. Соціально-побутові умови життя населення України в другій половині ХХ ст. (1945-2000). К., 2003. – с. 43.
- ⁶⁶ ДАТО. – Ф. Р-1781. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 2.
- ⁶⁷ Відомості Верховної ради УРСР. – 1964. – №30. – С. 441-445.

*Игорь Чобанюк
(Черновцы)*

**РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ ПЕНСИОННОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ В ЗАПАДНЫХ ОБЛАСТЯХ
УКРАИНЫ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ
1950-х – 1960-е гг. XX ст.**

В статье проанализировано развитие советской системы социального обеспечения в западных областях УССР во второй половине 50-х – 60-е гг. XX ст. В частности рассматриваются особенности пенсионного обеспечения до пенсионной реформы 1956 г. и после нее.

Ключевые слова: западные области УССР, собес, социальное обеспечение, пенсия, инвалиды войны.

*Ihor Chobaniuk
(Chernivtsi)*

**SOVIET SYSTEM OF PENSION PROVIDING
SYSTEM AT THE TERRITORY OF
WESTERN UKRAINE IN SECOND PART
OF 50-S – 60-S OF 20TH CENTURY**

In this article one can find the analysis of Soviet pension providing system development in Western regions of The Ukrainian Soviet Socialist Republic in second part of 50s – 60s of 20th century. In particular, attention is paid to the peculiarities of the pension providing before the pensionary reform of 1956 and after it.

Key words: Western regions of The Ukrainian Soviet Socialist Republic, social security, pension providing system, pension, disabled veterans.